

**INGLIZ TILIDAGI MAQOLALAR SARLAVHALARINI LEKSIK VA
GRAMMATIK JIHATDAN TARJIMA QILISHDA XATOLARNING
SABABI (Tarjima xatolarining ta'rifi va tasnifi)**

TDTU Chet tillar kafedrası assistenti

F.R.Turg'unova

Annotatsiya: Ushbu maqolamizda quyidagi usullardan foydalanildi: sinov usuli, doimiy namuna olish usuli, miqdoriy hisob-kitoblar usuli, shuningdek qiyosiy usul. Ampirik tadqiqotning maqsadi quyidagi vazifalarni hal qilishni o'z ichiga oladi: tarjima xatosini aniqlash, turli mualliflar tomonidan taklif qilingan tarjima xatolarining tasniflarini ko'rib chiqish, keyingi tadqiqotlar uchun eng mos tasnifni aniqlash, ingliz tilidagi matbuot sarlavhalarini tarjima qilishda tarjimonlar tomonidan yo'l qo'yilgan odatiy xatolarni aniqlash uchun misollar ko'rib chiqiladi.

Tayanch so'zlar: ekvivalent, kontekstual, disinforming, orientatsiya, tautologiya, paronimlar.

Tarjimada xato hodisasi ko'plab mutaxassislar tomonidan ko'rib chiqilgan. Zamonaviy tarjimashunoslikda xatolarni tasniflash bo'yicha olimlar o'rtasida kelishuv mavjud emas. Biroq, xatolikni belgilashda ko'pchilik mualliflar uni "ekvivalentlikning me'yoriy talabidan asossiz og'ish" [1], "tarjimaning asliyatga nomuvofiqlik o'lchovi" [2], "o'quvchiga disinforming ta'sir o'lchovi" [3] deb tushunadilar. "L. K. Latishev tarjima xatolarini asl tarkibni tarjima qilishda va maqsadli tilda matnning mazmuni va shaklini moslashtirishda kamchiliklar sifatida belgilaydi [4]. Ushbu maqolada L. K. Latishev tomonidan berilgan tarjima xatosining ta'rifi ishchi ta'rif sifatida qabul qilinadi, chunki u tarjima qilingan elementning uning tarkibiy tomonini ham birlashtiradi. Ushbu kombinatsiya tadqiqot doirasida unga mos keladi.

Ushbu bo'limda tarjima xatolarining ba'zi mavjud tasniflari ko'rib chiqiladi va ularning asosiy turlari ta'kidlanadi. Tarjima xatolarini tasniflashda

ko'plab yondashuvlar mavjud. M. A. Kunilovskaya xatolarni til nuqtai nazaridan tasniflaydi va farqlashni taklif qiladi [5]:

1. Imlo xatolari;

2. Grammatik xatolar: morfologik va sintaktik (noto'g'ri so'z shakllanishi yoki noto'g'ri jumla tarkibi);

3. Leksik xatolar (so'zning asosiy yoki kontekstual ma'nosidan noto'g'ri foydalanish hamda NJda so'z muvofiqligi me'yorlarining buzilishi)

V. V. Sdobnikov kommunikativ-funksional yondashuvga amal qiladi va matn pragmatikasini hisobga olgan holda xatolarni tasniflaydi. V. V. Sdobnikov xatolarning quyidagi turlarini aniqlaydi [6]:

1. Alohida jumla darajasida aniqlangan asl nusxaning mazmuniga nomuvofiqlik;

2. Tarjima tilining normasi va ishlatilishiga nomuvofiqlik;

3. Asl muallifning kommunikativ niyatining nomuvofiqligi. V. N. Komissarov o'zining "zamonaviy tarjimashunoslik" asarida tarjima qiyinchiliklaridan kelib chiqadigan xatolarni ikki guruhga ajratadi. Birinchi guruhda Vilen Naumovich tarjima qilishda asliyat mazmunidan chetga chiqishni o'z ichiga oladi va ularni quyidagicha ajratadi [7]:

1. Matn ma'nosini to'liq buzib ko'rsatish;

2. Ma'noning bir qismini yetkazmaydigan yoki noto'g'ri etkazadigan, ammo uning mazmunini butunlay buzmaydigan tarjima noaniqliklari;

3. So'zni muvaffaqiyatsiz tanlash yoki noqulay iboralar tuzilishi bilan bog'liq uslubiy qo'pollik va uzatiladigan ma'lumotlarning aniqligiga ta'sir qilmasa ham, tahrir qilishni talab qiladi. Xatolarning ikkinchi guruhida V. N. Komissarov tarjima tilining me'yorlari va ishlatilishidan har xil og'ishlarni o'z ichiga oladi, shu jumladan:

1. Iboradagi so'zlarni noto'g'ri tanlash;

2. Grammatik xatolar;

3. Imlo xatolari.

D. M. Buzadji "tarjima xatolari tasnifiga yangicha qarash" kitobida quyidagi xatolar tasnifini taklif etadi [8]:

1. Matn mazmuni bilan bog'liq ma'no uzatishdagi buzilishlar:

- 1) Asliyatning denotativ mazmunini tarjima qilishda buzilishlar
- 2) Asl nusxadagi denotativ tarkibni noto'g'ri uzatish

2. Asliyatning uslubiy xususiyatlarini ko'chirish bilan bog'liq buzilishlar;

3. Muallifning bahosini o'tkazish bilan bog'liq buzilishlar;

4. Tarjima normasi va ishlatilishining buzilishi, shu jumladan imlo va punktuatsiya normalarining buzilishi, tarjima tilining uslubiy me'yorlari.

A. B. Shevnin xatolarni tarjimaning qaysi bosqichida paydo bo'lishiga qarab tasniflaydi. N. K. Garbovskiyning fikriga ko'ra, "xatoliklarga orientatsiya birligini tashkil etuvchi belgilar ma'nosini noto'g'ri talqin qilish ham, tarjima birligini loyihalash uchun tarjima tilida belgilarni noto'g'ri tanlash ham sabab bo'lishi mumkin" [9]

Bu tamoyilga amal qilgan holda A. B. Shevnin ajratib ko'rsatadi [10]:

1. Ta'sirchan tipdagi xatolar (antonimlar)

2. Ekspresiv turdagi xatolar (paranormal), shu jumladan:

2.1 polisemli so'zning bir necha ma'nolari orasidan biror ma'noni noto'g'ri tanlash;

2.2 haqiqatlarni noto'g'ri uzatish (tepada);

2.3 axborotni noqonuniy ravishda bekor qilish;

2.4 tarjimada so'z tartibini noto'g'ri uzatish;

2.5 so'z muvofiqligi normalarining buzilishi;

2.6 tarjima qilingan matnning janr va stilistik xususiyatlari o'rtasidagi tafovut.

Shuningdek, A. B. Shevnin nomuvofiqliklarni ham ajratib ko'rsatadi:

1. Kognitiv;

2. Til;

3. Lingvokultural.

Xatolarning yana bir tasnifi L. K. Latishev asarlariga asoslangan. Ushbu tasnif tarjima sohasida mutaxassislar tayyorlaydigan universitetlarda keng qo'llaniladi. Ushbu tasnifga ko'ra quyidagi xato turlari ajratiladi:

1. Semantik xatolar - asl tarkibdan funktsional bo'lmagan motivatsion og'ishlar, disinforming ta'sir darajasi bilan farq qiladi:

a. **Distortions**-tarjima mazmunining asliyatdan sub'ektiv ravishda va shartli ravishda chetga chiqishi, natijada qabul qiluvchining xabar mavzusi haqida adashishi;

b. **noaniqliklar**-asl nusxaning mazmunini to'liq buzmaydigan, aniqlashtirishni talab qiladigan og'ishlar; ma'lumotlarning noto'g'ri kamchiliklari yoki qo'shimchalari;

c. **noaniqliklar**-so'z yoki iboralar tuzilishini muvaffaqiyatsiz tanlash tufayli tarjimadagi funktsional va mazmunli kamchiliklar.

2. Normativ-lingvistik va odatiy xatolar – tarjimada asl nusxaning mazmunini moslashtirishdagi xatolar, til normalari va ishlatilishining buzilishi natijasida kelib chiqadi.

a. leksik xatolar – so'zning asosiy yoki kontekstual ma'nosini noto'g'ri ishlatish bilan bog'liq xatolar, shuningdek me'yorlarning buzilishi so'zlarning mosligi. Ushbu guruhning xatolariga tautologiya, paronimlardan foydalanish, ishlatilgan qurilishdan foydalanmaslik va boshqalar kiradi.

b. grammatik xatolar-asl nusxaning ma'nosini buzishga olib kelmaydigan tarjima tilining grammatik me'yorlarini buzish. Ushbu guruhning xatolarini morfologik xatolar, noto'g'ri muvofiqlashtirish / boshqarish, g'ayritabiiy so'z tartibidan foydalanish, shuningdek noto'g'ri tematik bo'linish deb hisoblash mumkin.

c. stilistik xatolar asl nusxaga tegishli bo'lgan matnlarning janr-stilistik xilma-xilligiga funktsional va lingvistik xususiyatlariga mos kelmaydigan so'z, qurilish yoki uslubiy vositalardan foydalanish natijasida yuzaga keladi.

d. Imlo xatolari-so'zlarning imlosidagi xatolar.

Puntuatsiya xatolari- puntuatsiya qoidalariga rioya qilmaslik. L. K. Latishev tomonidan taklif qilingan ushbu tasnif biz uchun eng to'liq bo'lib tuyuladi, chunki u sarlavhaning tuzilishini va uning pragmatik komponentini ham hisobga oladi. Jahon siyosati va iqtisodiyotidagi mavjud vaziyatni hisobga olgan holda, tarjima qilishda asl nusxaning ma'nosini aniq yetkazish kerak. L. K. Latishev o'z tasnifida keltirgan barcha turdagi xatolar e'tiborga loyiqdir. Shu bilan birga, xatolar uchun sarlavhalar tarjimasini tahlil qilishda biz ingliz tilidagi matbuotdagi maqolalarning sarlavhalari imlo va tinish belgilarini hisobga olmaymiz, chunki biz ushbu xatolar asosida respondentlarning leksik va grammatik tashkilotning ma'lum bir xususiyatini sifatli tarjima qilish qobiliyatini yoki qobiliyatsizligini baholash mumkin emas deb hisoblaymiz. Shuning uchun xatolar sinov paytida olingan ma'lumotlarni tahlil qilishda foydalanadigan tasnif L. K. tomonidan taklif qilingan tasnifga asoslanadi. Latishev, shunday ko'rinishda bo'ladi:

1. Semantik xatolar:

- a. buzilishlar;
- b. noaniqliklar;

2. Normativ-lingvistik va odatiy xatolar:

- a. leksika;
- b. grammatik;
- d. uslubiy.

Ushbu tasnif bizga ingliz tilidagi matbuotda maqolalar sarlavhalarining turli xil xususiyatlarini aks ettiruvchi sarlavhalar tarjimalarini batafsil tahlil qilish, shuningdek, bunday sarlavhalarni o'zbek tiliga tarjima qilishda alohida e'tibor berilishi kerak bo'lgan xususiyatlarni aniqlash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Shveytser, A. D. Perevod i lingvistika [Tekst] / A. D. Shveytser. – M: Nauka, 1988. – 415 s.
2. Minyar-Beloruhev, R. K. Teoriya i metodi perevoda [Tekst] / R. K. Minyar-Beloruhev. – M: Moskovskiy litsey, 1996. – 208 s.

3. Komissarov, V. N. Sovremennoye perevodovedeniye [Tekst]: uchebnoye posobiye V. N. Komissarov. – M: ETS, 2002. – 424 s.
4. Latishev, L. K. Texnologiya perevoda [Tekst]: ucheb. posobiye dlya stud. lingv. vuzov i fak. L. K. Latishev. – M: Akademiya, 2008. – 317 s.
5. Kunilovskaya, M. A. Ponyatiye i vidi perevodcheskix oshibok [Elektronniy resurs] M. A. Kunilovskaya. – URL: <http://www.epmg.kz/ru/infocenter/articles-98.html>, svobodniy. – Zagl. s ekrana (data obrasheniya: 16.03.2017).
6. Sdobnikov, V. V. / Teoriya perevoda [Tekst]: uchebnik dlya studentov lingvisticheskix vuzov i fakultetov inostrannix yazikov V. V. Sdobnikov, O. V. Petrova. – M.: ACT: Vostok – Zapad, 2007. – 448 s.
7. Komissarov, V. N. Sovremennoye perevodovedeniye [Tekst]: uchebnoye posobiye / V. N. Komissarov. – M.: ETS, 2002. – 424 s.
8. Noviy vzglyad na klassifikatsiyu perevodcheskix oshibok [Tekst] D. M. Buzadji, V. V. Gusev, V. K. Lanchikov, D. V. Psurtsev. – M.: VTSP, 2009. – 118 s
9. Garbovskiy, N. K. Teoriya perevoda [Tekst] / N. K. Garbovskiy. – M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 2004. – 544 s.
10. Shevnin, A. B. Perevodcheskaya erratologiya: teoriya i praktika [Tekst] A. B. Shevnin. – Yekaterinburg: Izd-vo UrGI, 2010. – 138 s

QO`SHIMCHA ADABIYOTLAR

1. Turg`unova, F. (2022). YANGLIK SARLAVHALARINING MATNI VA YANGLIK SARLAVHALARINING TASNIFI. Хоразм Маъмур академияси ноширлик бўлими.

2. Ataboyev, I. M., & Turgunova, F. R. (2022). The concept of semantic field in linguistics. *Academicia Globe: Inderscience Research*, 3(04), 378-383.
3. Turgunova, F. (2021). GAZETA VA JURNALISTIK USLUBNING XUSUSIYATLARI: GAZETA VA JURNALISTIK USLUBNING XUSUSIYATLARI. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 2(7).
4. Turgunova, F. (2021). TRANSLATIONAL STUDY OF ENGLISH AND UZBEK NEWS HEADLINES. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 2(2).
5. Ataboyev, I. (2022). *INGLIZ TILIDA TA'NA-DASHNOM TUSHUNCHALARNI BILDIRUVCHI LEKSIK BIRLIKLARNING SEMANTIK MAYDONI*. Хоразм Маъмун академияси ноширлик бўлими.
6. Rustamov, I. T., Atabaev, I. M., Muxtorova, X. I., & Yaxshilikova, N. X. (2021). DESCRIPTIONAL PRINCIPLES OF NOUN UNITS. *湖南大学学报 (自然科学版)*, 48(11).
7. Ataboyev, I. (2021). GAZETA SARLAVHALARINI TARJIMA QILISH XUSUSIYATLARI. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 2(6).
8. Ataboev, I. (2020). COMPARATIVE STUDY OF THE FUNCTIONAL SEMANTIC FIELD IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 1(1).